

سپاس و ستایش خدای جل و جلاله را که آثار قدرت او بر چهره روز روشن،
تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار، درفشان. آفریدگاری که خویشتن
را به ما شناساند و در های علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا
بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید.

عنوان:

بررسی جامع چالش‌ها، مسائل و نیازهای بانوان در حوزه شهرسازی و برنامه ریزی
شهری

نگارنده:

مریم امینی

چکیده

شهرها در طول دهه‌های اخیر دستخوش تحولات جدی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی شده‌اند. این تحولات موجب شده‌اند که گروه‌های مختلف اجتماعی تجربه‌های متفاوتی از حضور در شهر داشته باشند. زنان، به‌عنوان نیمی از جمعیت شهر، با نوعی تجربه‌ی ویژه و گاه آسیب‌پذیر از فضاهای شهری مواجه‌اند. نادیده‌گرفتن نیازهای آنان موجب شکل‌گیری مجموعه‌ای از نابرابری‌ها در استفاده از خدمات شهری، حمل‌ونقل، امنیت، اشتغال و مشارکت اجتماعی شده است. این پژوهش با رویکرد تحلیلی-توصیفی تلاش می‌کند تا چالش‌ها و نیازهای واقعی زنان را در شهر بررسی کرده و در ادامه مجموعه‌ای از راهکارهای جامع برای تحقق این موضوع در شهر را، ارائه دهد.

یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهند که زنان به‌طور یکسان با مردان از فضاهای شهری بهره‌مند نمی‌شوند. این محدودیت به دلیل هنجارهای خاص فرهنگی همواره‌گریبانگیر زنان می‌باشد. بعلت پوشش و حجب و حیا خاص زنان ایرانی و عرف جامعه محدودیت زنان ایرانی برای حضور در فضاهای شهری بیشتر از دیگر زنان است. یکی از راه‌حل‌هایی که برای افزایش حضور زنان در فضاهای شهری به کار می‌رود، تفکیک جنسیتی فضاهای عمومی است درحالی‌که با ملاحظات فیزیکی و اجتماعی بصورت موازی می‌توان جو فضاهای شهری را تحت تاثیر قرارداد و میزان بهره‌مندی زنان از این فضاها و درک آنها از محیط عمومی را ارتقا بخشید. هدف احیای عرصه‌های حضور و تعامل زنان در فضایی با پشتوانه شناخت دقیق زندگی روزمره زنان و بیان زمینه‌هایی که برای حضور زنان ایرانی در فضاهای شهری باید به آن‌ها توجه نمود؛ می‌باشد. در بررسی موضوع علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی میدانی مشاهده نیز صورت گرفته است. مطالعات نشان می‌دهد محدودیت‌های عرفی زنان و توقعات آن‌ها از یک فضای شهری مطلوب رابطه مستقیم وجود دارد که این موارد می‌تواند ابزار مناسبی برای طراحان در طراحی فضاهای شهری باشد.

مقدمه

برنامه‌ریزی شهری زمانی می‌تواند موفق باشد که تمامی گروه‌های اجتماعی را دربرگیرد؛ اما در بسیاری از کشورها، از جمله ایران، زنان به‌درستی در برنامه‌ریزی شهری دیده نشده‌اند. این موضوع باعث شده است بخش قابل توجهی از زنان با مشکلاتی همچون ناامنی، دشواری رفت‌وآمد، عدم دسترسی به خدمات، نبود فضاهای عمومی مناسب و حاشیه‌نشینی اجتماعی مواجه شوند. شهرسازی مدرن در ماهیت خود خصلتی مردانه دارد که در موارد بسیار نیازها و ارزش‌های زنان را نادیده گرفته است. در طول دو دهه اخیر موضوع رابطه طراحی و جنسیت به یک گفتمان اساسی در شهرسازی بدل شده است. بنظر می‌رسد که دستیابی به شهرهای زیباتر، مهربان‌تر و امن‌تر نیازمند بازنگری در مبانی برنامه‌ریزی شهری با تاکید بر بانوان و ارزش‌های زنان در مسکن‌سازی، حمل و نقل، مراکز فعالیت و فضاهای فراغتی و گردشگری و مذهبی و... است.

زنان به‌عنوان نیمی از جمعیت جهان که باید بهره‌مند از حقوق شهروندی به‌عنوان شهروند کامل باشند، لازم است در فضای شهری حضور یابند و هم‌اکنون ضرورت حضور آنها از سوی همگان پذیرفته شده است. بنابراین باید شناخت و درک نیازهای زنان از یک طرف و ایجاد فضای امن در رابطه با حضور آنها در فضای شهری به‌عنوان مهمترین اصل در طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای عمومی شهری و فضاهایی برای استفاده درست برای تمام گروه‌های استفاده‌کننده مورد توجه قرار گیرد.

نیاز زن ایرانی در فضای شهری

طبق آنچه که گفته شد پس از تمامی محدودیت های فرهنگی و عرفی که طی سالیان دراز برای زنان ایرانی وجود داشته است اکنون وضعیت آن ها تا حدودی تغییر کرده و به عرصه عمومی راه یافته اند که این حضور نیز اغلب با دلیل موجه (رفتن به محل کار، خرید خانه، رساندن فرزندان به مراکز آموزشی و...) صورت می گیرد. و آن بخش از اختیار یک زن ایرانی به انتخاب حضور راحت در فضای شهری جهت برقراری تعاملات اجتماعی، فراغت و اختصاص فرصتی هر چند کوتاه به خود همچنان کم رنگ دیده می شود و یک عامل موثر در این امر نادیده نگاشتن نیازهای زنان ایرانی در طراحی فضاهای شهری است که از جاذبه شهر جهت دعوت کنندگی زنان کاسته است.

در اینجا لازم است چند نکته درباره ملاحظات زن ایرانی لحاظ شود، مطرح شخصی (هاله نامرئی اطراف ما) که برای زنان و مردان و در فرهنگ های مختلف متفاوت است. در موقعیت های پر ازدحام افراد از جنس های مخالف فاصله بیشتری حفظ می کنند. در این شرایط فاصله ای که مردان از زنان حفظ می کنند، از فاصله ای که زنان از مردان حفظ می کنند کم تر است. در کشور ما فواصل میان دو جنس مخالف بسیار بیشتر از فواصل افراد هم جنس می باشد. این فواصل شخصی در طراحی مبلمان شهری بسیار مهم خواهد بود. برای ایجاد آسایش و آرامش طی حضور در فضا، لازم است که این فواصل در نظر گرفته شود.

همانگونه که پژوهشگران عنوان کرده اند که زنان بیشترین استفاده کنندگان از مراکز شهری اند. با این حال در مرکز شهر عمده تأکید در طراحی پارکینگ است تا وسایل نقلیه عمومی، یا مراکز نگهداری از کودکان، مراکز مذهبی، زمین های بازی، توالتها یا استراحت گاه ها، که برای زنان مسائل با اهمیتی هستند. همچنین تأمین فضای سبز و بازی و خدمات کارآمدتر برای مراقبت از کودکان و کهنسالان در فضاهای عمومی بسیار با اهمیت است.

در ایران در هنگام قرارگیری در یک فضای شهری، زنان به جزئیات و پیرین ها، پنجره ها، تزئینات نما، مدل کفسازی، و... توجه می کنند. در مقابل مردان در تشخیص کلیت فضا و جداره ها قدرتمند تر هستند. بنابراین، در طراحی یک فضای عمومی که برای حضور زنان و مردان طراحی می شود لازم است جزئیات عناصر (تزئینات، تنوع در رنگ و مصالح، گلکاری و...) در کنار کلیت فضا (محسوریت، پیوستگی جداره و...) تعریف شده باشد. بدین ترتیب هم خانم ها از حضور در فضا لذت می برند و هم آقایان می توانند ویژگی های فضا را با ادراک بینایی خود تطبیق دهند.

در یک فضای عمومی انواع صداهای خوشایند و ناخوشایند وجود دارند. با توجه به اینکه خانم ها اغلب این صداها را می شنوند، بنابراین برای ایجاد شرایط بهینه بهتر است آلودگی صوتی را با راهکارهایی مانند کاهش سرعت خودرو و تعبیه موانع صوت در مقابل آلاینده کاهش داد. همچنین میزان عدم آسایش ناشی از بویایی در زنان بیشتر دیده می شود. به عبارت دیگر زنان از وجود بوهای نامطبوع در محیط از جمله بوی رنگ و بوهای تند بیشتر رنج می برند لذا نکته قابل توجه این است که قبل از طراحی مناسب باید سعی در حذف متغیرهای آزاردهنده نمود.

جنسیت و شهر

جنسیت یکی از مهمترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر نحوه استفاده از فضاهای شهری است. نقش‌های اجتماعی زنان و مردان، ساعات استفاده از فضا، میزان حضور در فضاهای عمومی، مسیرهای روزانه، و تجربه‌ی امنیت، همگی تحت تأثیر جنسیت هستند.

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که زنان به دلیل مسئولیت‌های مراقبتی، رفت‌وآمدهای بیشتری در طول روز انجام می‌دهند و مسیرهای کوتاه‌تری دارند. این الگو با الگوی سفر مردان کاملاً متفاوت است و همین تفاوت باید در شهرسازی لحاظ شود.

شهر دوستدار زنان

شهر دوستدار زنان مفهومی است که از دهه ۹۰ میلادی وارد ادبیات شهرسازی شد. این شهر دارای ویژگی‌هایی همچون

_ دسترسی برابر به خدمات

_ امنیت شبانه‌روزی

_ فضاهای عمومی مناسب برای مشارکت اجتماعی

_ مسیرهای پیاده‌روی امن

_ حمل‌ونقل سازگار با نیاز زنان

_ نورپردازی مناسب

_ موارد دیگر را شامل می‌شود.

نقش طراحی شهری در بازتولید و حمایت از بانوان

شهرها تنها مجموعه‌ای از بناها نیستند؛ آن‌ها بازتابی از روابط قدرت و ساختارهای اجتماعی‌اند. وقتی طراحی شهری بر اساس نیازهای مردان شکل می‌گیرد، زنان ناخواسته به حاشیه رانده می‌شوند.

چالش‌های اساسی زنان در فضاهای شهری

چالش امنیت

امنیت همچنان اساسی‌ترین مسئله زنان در شهرهای ایران است. احساس ناامنی باعث کاهش حضور زنان در فضاهای عمومی، محدودیت اشتغال، و کاهش مشارکت اجتماعی می‌شود.

عوامل اصلی احساس ناامنی:

- _ نور ناکافی
- _ حضور کم پلیس
- _ فضاهای رهائشده
- _ نبود دوربین
- _ تراکم نامتوازن جمعیت
- _ حمل و نقل شلوغ

چالش حمل و نقل

زنان، به دلیل الگوی رفت و آمد متفاوت، نیازمند حمل و نقل امن، قابل دسترس و انعطاف پذیرند. مشکل آزار در وسایل حمل و نقل عمومی، نبود مسیرهای پیاده روی ایمن و فاصله زیاد ایستگاه‌ها از مشکلات اصلی‌اند.

چالش دسترسی پذیری

زنان، به‌ویژه (سالمندان، مادران دارای کودک، زنان دارای معلولیت) با موانع جدی در استفاده از فضاهای شهری روبه‌رو هستند پس وجود طراحی رمپ، مسیرهای بدون مانع و سرویس‌های قابل دسترس ضروری‌اند.

چالش خدمات اجتماعی

خدمات مراقبتی، پزشکی، حمایتی و مهدکودک باید در نزدیک‌ترین فاصله به محل سکونت باشند. دوربودن این خدمات باعث افزایش فشار روانی و جسمی بر زنان می‌شود.

چالش مشارکت

در بسیاری از برنامه‌های شهری، زنان سهم محدودی در تصمیم‌سازی دارند. فقدان این مشارکت باعث می‌شود نیازهای واقعی آنان دیده نشود.

چالش اقتصادی

اشتغال زنان به شدت وابسته به شرایط شهری است؛ امنیت مسیرها، حمل و نقل مناسب و نزدیکی مراکز اشتغال بر توانایی اقتصادی آنان اثر مستقیم دارد.

راهکارهای جامع برای ایجاد شهر دوستدار زنان

راهکارهای کالبدی

- _ نورپردازی هوشمند معابر
- _ حذف فضاهای بی‌دفاع
- _ افزایش نظارت طبیعی
- _ نصب دوربین در نقاط حساس
- _ طراحی ایستگاه‌های حمل و نقل ایمن

راهکارهای اجتماعی

- _ افزایش مشارکت زنان در مدیریت شهری
- _ آموزش عمومی برای کاهش کلیشه‌های جنسیتی
- _ ایجاد شبکه‌های حمایتی در محله‌ها

راهکارهای خدماتی

- _ توسعه مهدکودک‌های محلی
- _ مراکز جامع سلامت بانوان
- _ خدمات درمانی و حمایتی قابل دسترس

راهکارهای فناوری محور

__ استفاده از هوش مصنوعی برای شناسایی نقاط ناامن

__ ایجاد اپلیکیشن گزارش‌دهی فوری

__ تحلیل برنامه های شهری از دید بانوان

راهکارهای اقتصادی

__ حمایت از کسب‌وکارهای زنانه

__ ایجاد مراکز اشتغال نزدیک به محیط زندگی

__ انعطاف‌پذیری ساعات کاری

نتیجه گیری

جهت حضور پذیری زنان ایرانی در فضا در هر اجتماع بنا بر مدل نهایی تحقیق توجه به آیت‌های زیر ضروری است :
وجود کاربری تجاری با فعالیت های متنوع جاذب زنان (مراکز خرید و فروشگاه هایی که طیف وسیعی از کالاهای مورد نیاز و علاقه زنان را پوشش دهند و یا حداقل به صورت مختلط با عملکرد غالب فضای شهری باشند).مانند چند مغازه پوشاک لابه لای فروشگاه های لوازم صوتی و.....). وجود کاربری فرهنگی، مذهبی، سینما ، تئاتر کافه مطالعه و کافه موسیقی و فعالیت هایی از این قبیل که بخشی از فراغت و تماشای را تحت پوشش قرار خواهد داد . وجود کاربری فضای سبز و فراغتی و استفاده از درختان و پوشش گیاهی در سراسر فضای شهری و تلفیق مناسب آن با عناصر مصنوع همچنين استفاده از عنصر طبیعی آب در فضا که به آرامش و زیبایی منظر نیز می افزاید به همراه محل بازی کودکان و نوجوانان جهت آسودگی خاطر مادران .

زیبایی نمایی ساختمان ها،پرهیز از الحاقات زائد و نازیبا در نما و توجه به فرارگیری تابلوهای تبلیغاتی و شکل آن ها در افزایش کیفیت های بصري می کوشد علاوه بر این به وضوح و شفافیت مسیرها،المان ها راهنماها و علائم برای زنان توجه شود . نحوه دسترسی به یک فضای شهری چه برای عابرین سواره چه پیاده از طریق حمل و نقل عمومی و یا

سواره های شخصی و یا پیاده راه ها و شبکه دوچرخه صورت گیرد و برای پارک وسیله نقلیه پارکینگ در نظر گرفته شود پارکینگ هایی امن و روشن با دسترسی آسان برای زنان. به ایمنی زنان هنگام تردد در پیاده رو ها و حرکت از مقطع عرضی خیابان توجه شود. به امنیت در زیرگذرها و روگذرها رسیدگی شود . با ایجاد راهوندها ،فضاهای مکث و نشستن و قراردهی مبلمان فضا و محوطه آرایه به فراغت،تماشا و برقراری تعاملات اجتماعی زنان در فضا افزوده شود. امنیت را با فعالیت های 24 ساعته و نورپردازی های ویژه و حذف گوشه های دنج و فضاهای غیر قابل دفاع ایجاد نمود . کفسازی پیاده رو مخصوص پیاده روی بوده از پستی و بلندی پرهیز داشته و در سکناس های مختلف متنوع باشد. به میزان و توزیع متناسب مبلمان و موقعیت قرارگیری آن از جمله (سطل زباله، نیمکت، آبخوری، روشنایی، کیوسک تلفن و دکه روزنامه) توجه شود و حتی الامکان در قسمت هایی که جعبه های تاسیسات از فضای پیاده رو کاسته است به فضا افزوده شود. فضای باز و سایبان و دست شویی وجود داشته باشد و به حضور امکانات فراغتی مانند آبیوه فروشی ها فست فود ها و کافی شاپ ها نیز اهمیت داده شود.

گام نخست در طراحی و برنامه ریزی فضای مطلوب برای استفاده کننده شناخت دقیق نیازها و توجه به خواسته ها است . در این مقاله تلاش شد تا نیازهای زنان ایرانی در فضاها و برنامه ریزی شهری علاوه بر نیاز های زنان در دنیا عنوان شده و راهبردهای ملاحظات لازم ارائه شود. و همچنان نیاز به مطالعه و انجام پژوهش های کارا در این زمینه وجود دارد.

منابع و ماخذ:

- اعرابی، هاله، راهنمای طراحی شهری معطوف به جنسیت (شهر دوستدار زنان)، کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه تربیت مدرس
- پاکزاد، جهانشاه، راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.
- پاکزاد، جهانشاه بزرگ، حمیده، 1400. الفبای روان شناسی محیط برای طراحان، ناشر آرمانشهر
- پایدار فروزنده (1398)، ارزیابی ملاحظات جنسیتی در برنامه ریزی و ایجاد شهرهای جدید، مجموعه مقالات هویت شهرهای جدید، تهران، شرکت عمران شهرهای جدید
- پیران، پرویز، سخنرانی در سمینار زن و شهر

سپاسگزاری

سپاس و ستایش بیکران پروردگاری را سزااست که به انسان توفیق اندیشه، قلم و صبوری عطا فرمود و مرا در پیمودن مسیر پر فراز و نشیب پژوهش، یاریگر بود.